

Od tradicionalnih prema suvremenim obiteljima

Filipi, Daniel

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:278758>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-02-24**



image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)



zir.nsk.hr



image not found or type unknown

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Sveučilišni preddiplomski studij sociologije (dvopredmetni-izvanredni)

Daniel Filipi

Od tradicionalnih prema suvremenim obiteljima

Završni rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Sveučilišni preddiplomski studij sociologije (dvopredmetni-izvanredni)

Od tradicionalnih prema suvremenim obiteljima

Završni rad

Student/ica:

Daniel Filipi

Mentor/ica:

Mr. sc. Nensi Segarić

Zadar, 2022.



Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Daniel Filipi**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Od tradicionalnih prema suvremenim obiteljima** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uredenoga rada.

Zadar, 29. rujan 2022.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Obitelj, srodstvo i brak.....	2
2.1. Tipovi obitelji i braka.....	3
2.2 Ulazak u brak	4
2.3 Rastava i bračna stabilnost	6
3. Fertilitet.....	7
3.1 Podjela rada	8
3.2 Socioekonomski čimbenici	9
4. Djeca i roditeljstvo	11
4.1 Broj djece	11
4.2 Roditeljstvo	12
4.3 Tranzicija.....	13
5. Zaključak.....	15

Od tradicionalnih prema suvremenim obiteljima

SAŽETAK. U ovom radu pokušavaju se otkriti čimbenici koji bi omogućili razumijevanje transformacije obiteljske strukture i odgovorili na pitanje: Na koji način se tradicionalna obitelj razlikuje od suvremenih obitelji u razvijenim društvima? Rad polazi od teze da obitelj nije nepromjenjiva struktura nego da se ona mijenja s obzirom na šire zahtjeve društva. Razrada se fokusira na političke, socioekonomske i ideološke promjene koje se pojavljuju početkom industrijske revolucije pa sve do 21. stoljeća. U svrhu objašnjavanja tih promjena koristit će se demografski čimbenici poput fertiliteta te stopa braka i rastave, kojima će se pristupiti kroz paradigme nekoliko različitih socioloških teorija. Razumijevanje promjena u obiteljskoj strukturi i konceptu roditeljstva moglo bi doprinijeti razvoju i prilagodbi populacijske politike, u zasad nedovršenom tranzitnom periodu punom preispitivanja i nesigurnosti.

Ključne riječi: (obitelj, roditeljstvo, fertilitet, brak, tranzicija)

From Traditional to Contemporary Families

ABSTRACT. In this paper, we try to uncover the factors that would allow us to understand the transformation of the family structure and would answer the question: In what way does the traditional family differ from contemporary families in developed societies? The paper is based on the thesis that the family is not an immutable structure, but that it changes with regard to the wider demands of society. The body focuses on the political, socioeconomic and ideological changes that appear with the beginning of the industrial revolution up to the 21st century. In order to explain these changes, demographic factors such as fertility and marriage and divorce rates will be used, which will be approached through the paradigms of several different sociological theories. Understanding the changes in the family structure and in the concept of parenthood could contribute to the development and adjustment of the population policy, in the currently unfinished transit period full of questioning and uncertainty.

Keywords: (family, parenthood, fertility, marriage, transition)

1. Uvod

Što se danas podrazumijeva pod pojmom obitelji? Vrlo reduktivno objašnjenje je da je obitelj struktura kojoj je temeljna funkcija rađanje i odgajanje nove generacije u stabilnim i društveno prihvaćenim uvjetima, pod utjecajem unaprijed zadanih bioloških predodređenosti čovjeka. Drugim riječima, to bi bila ideja obitelji kao osnovne reproduktivske strukture ljudske vrste. Međutim, promatrajući druga živa bića koja se mnogo dulje od čovjeka uspješno razmnožavaju s različitim pristupima reprodukciji, primjećujemo da obiteljske zajednice nisu jedini način da se osigura opstanak vrste. Primjerice, mnoge životinjske vrste za života nikad ne dolaze u kontakt sa svojim potomstvom, a potomci se unatoč tome, uz malo sreće, uspješno razvijaju i preživljavaju bez ikakve vanjske pomoći te vlastitim spolnim sazrijevanjem nastavljaju reproduktivni ciklus. S druge strane, određene vrste stvaraju strukture slične ljudskim obiteljskim zajednicama, sa socijalno naučenom i uređenom podjelom rada među članovima, a u mnogim od tih odnosa mogu se opaziti i izraženi osjećaji privrženosti i nježnosti prema partneru i potomcima. Dakle roditeljstvo nije isključivo ljudska pojava. U kontekstu ljudskih zajednica obitelj se može opisati kao grupu ljudi koji su povezani krvnom, odnosno rodbinskom vezom ili brakom u kojima odrasle osobe preuzimaju odgovornost brige o djeci (Giddens 2006). Svakako je važno napomenuti da obiteljska struktura nije fiksirana, ona se mijenja i preobražava pod utjecajem vanjskih čimbenika. U 21. stoljeću promatrajući obiteljske strukture primjećujemo znatne razlike u njihovoj organizaciji i sastavu, ako pogledom obuhvatimo različita mjesta i kulture. Nužno je stoga uzeti u obzir, da se obitelj u prošlosti u mnogo čemu razlikovala od obitelji kakva postoji danas u postindustrijskim zemljama zapada. Roditeljstvo, odnosno obiteljska funkcija socijalizacije i uzdržavanja djeteta također se promijenila. U prošlosti, djeca su imala različitu ulogu od one koju danas imaju u razvijenim društvima. Ona su nekoć, osim što se mogu smatrati biološkim produžetkom njihovih roditelja, bila nasljednici materijalnog obiteljskog dobra (gotovo uvijek muška djeca), pomoćna radna snaga, glavna sigurnost roditeljima po pitanju njihovog uzdržavanja u starosti, budući izvor kapitala i metoda povezivanja te udruživanja s drugim obiteljima kroz bračne zajednice. Međutim, razvoj društvenih sustava i struktura uzrokovao je promjene u ulogama koje članovi obitelji trebaju obavljati. Cilj ovog rada saznati je nešto više o čimbenicima koji utječu na obitelj kao društvenu strukturu i na koji ju način oni mijenjaju, te objasniti promjene u ulogama roditelja i djece u suvremenim post industrijalističkim društvima u odnosu na tradicionalne obiteljske strukture.

2. Obitelj, srodstvo i brak

Brojne sociološke teorije razmatraju pitanje obitelji kroz svoje vlastite paradigme. One koje su se fokusirale na makro teorijske perspektive postavljale su obiteljsku strukturu u šire društvene koncepcije, stoga se obitelj u tom smislu često povezivala s nastankom i razvojem industrijskog društva, s kapitalizmom te s patrijarhatom. Druge teorije posvećivale su se razumijevanju obiteljskih interakcija i svakodnevnog obiteljskog života. Uočljivo je da se obitelj može razmatrati na svim razinama analize (Turner, 2006). “Ponekad se obitelj promatra kao homogena zajednica ljudi koji žive zajedno, često s jednom glavom kuće, jasno određenim društvenim ulogama i jasnom podjelom rada. U drugim slučajevima obitelj se smatra stvarnom ili imaginarnom mrežom temeljenom na dužnostima i privrženosti interpersonalne prirode umjesto da je se promatra kao strukturalno određenu” (Turner, 2006: 189).

Pristupajući konceptu obitelji potrebno je definirati nekoliko usko vezanih pojmova za njeno razumijevanje. U uvodu je već spomenuta Giddensova definicija obitelji u kojoj se navodi *srodstvo* kao njena integralna sastavnica. *Srodstvo* podrazumijeva poveznice između osoba, kroz krvnu liniju između predaka i njihovih potomaka (majke, očevi, braća, sestre i rođaci) i onih koje nastaju putem sklapanja braka (između pojedinaca koji nisu povezani krvnom vezom). Iz toga možemo izdvojiti prvu dimenziju obitelji, a te je krvna povezanost njenih članova, odnosno biološki faktor. S druge strane, *brak* se promatra kao društveno odobreno i priznato ujedinjenje dvoje odraslih ljudi u ekskluzivnu seksualnu zajednicu, u kojem supružnici postaju rod jedno drugome. Novostvoreno srodstvo prenosi se i na obitelji supružnika. Brak u tom smislu smatramo drugom dimenzijom obitelji, a to je ona društvena koja brakom sjedinjuje do tog trenutka krvno nepovezane osobe (Giddens, 2006).

Međutim, potrebno je napomenuti da ove obiteljske dimenzije ne zahvaćaju u potpunosti koncepte obitelji koje treba izložiti. Obitelj je, kao što će se u nastavku rada vidjeti, mnogo kompleksniji pojam. Nadalje, postoji nekoliko čimbenika kojima se zbog njihovog opsega ovaj rad neće baviti, unatoč njihovoj ulozi u razumijevanju obitelji. Samo neki od njih su vrlo snažna uloga religije, koja se povijesno nalazi u samoj srži obiteljske strukture, suvremeno i povijesno tabuiziranje različitih alternativnih stilova braka kao i utjecaji različitih društvenih poredaka kroz povijest. Uzimajući u obzir da je svrha ovog rada svojevrsna komparacija tradicionalnih i suvremenih obitelji te čimbenika koji su bili agensi tranzicije od jedne ka drugoj, sljedeći korak u tom pothvatu bit će detaljnije razmatranje onih poznatijih i učestalijih oblika obiteljske strukture kao i različitih varijacija bračne zajednice.

2.1. Tipovi obitelji i braka

Kada se govori o najučestalijim oblicima obitelji kroz povijest ističu se njena dva dominantna oblika, to su: *nuklearna i produžena obitelj*. Nuklearna obitelj, kako je nazivaju sociolozi i antropolozi, podrazumijeva dvije odrasle osobe koje žive u kućanstvu sa svojom biološkom ili posvojenom djecom. S druge strane, produženu obitelj čine supružnici sa svojom djecom koji žive u istom kućanstvu ili u bliskoj i kontinuiranoj vezi s osobama s kojima su u bliskom srodstvu, to su uglavnom njihovi roditelji ili njihova braća i sestre sa svojim supružnicima i djecom (Giddens, 2006). Postoje i druge sistematizacije obiteljske konfiguracije, primjerice ona koju je stvorio Frederic Le Play sredinom 19. stoljeća sakupljajući veći broj studija slučaja između europskih i zapadnoazijskih obitelji. Le Play je u svom radu konstatirao da postoje isključivo tri obiteljska sistema, neovisno o vremenu i lokaciji. Prva dva sistema su razlaganje Giddensove produžene obitelji na dva distinktivna podtipa: na ono što Le Play naziva *joint*¹ obitelji i *stem*² obitelji. Prvospomenuti se odnosi na obitelji u kojima roditelji zadržavaju u blizini (u vlastitom kućanstvu ili geografski blizu) sve svoje oženjene sinove, njihove žene kao i svu njihovu djecu. Potonji tip je vrsta obiteljskog uređenja u kojem otac kao glava kućanstva prepušta svoju ulogu djetetu kojeg smatra najprikladnijim, dok njegova ostala djeca moraju napustiti kućanstvo. Treći tip je već spomenuta *nuklearna* obitelj. S obzirom na lokacije na kojima je vršio istraživanje, Le Play je primijetio da je najviše *joint* obitelji u tom periodu bilo u istočnoj Europi, a najviše *stem* obitelji u zapadnoj Europi, dok je nuklearna obitelj bila najviše zastupljena u Engleskoj i industrijskim dijelovima zapadne Europe. Osobno je držao stav da je najadekvatniji i najfunkcionalniji tip obitelji bila *stem* obitelj, zbog veće fleksibilnosti od *joint* tipa i s manje nestabilnosti od nuklearne obitelji (Ruggles, 2012). S obzirom na Le Playeva tadašnja zapažanja može se razumjeti njegova preferencija *stem* obitelji. Ruggles citira Le Playa vezano za posljedice odlaska djece od roditelja u nuklearnom uređenju obitelji, koje je uočio u zapadnoj Europi: “roditelji su ostali izolirani u starosti i umrli napušteni” (Ruggles, 2012:427).

U razvijenim društvima zapada možemo prepoznati nove vrste obitelji koje zaslužuju svoje vlastite potkategorije. Osim obitelji koju sačinjavaju muž i žena s djecom postoje i sve češće obitelji u kojima jednog od bioloških roditelja nadomještava maćeha ili očuh, obitelji s jednim samohranim roditeljem, obitelji s istospolnim roditeljima (homoseksualni brakovi), kohabitacije i druge. Giddens (2006) navodi refleksiju Diane Gittins o vrstama obitelji u kojoj

¹ (op. prev.) združena

² (op. prev.) metafora stabljike i njenih izdanaka

konstatira da je prikladnije govoriti “obitelji” u množini umjesto “obitelj” u jednini, s obzirom na brojne razlike koje postoje u njihovoj strukturi.

U većini zapadnih društava obitelj i brak povezuju se s *monogamijom*, odnosno idejom da muškarac ili žena zakonski ne smiju istovremeno imati više od jednog supružnika. Brak u tom slučaju postaje ekskluzivna zajednica dvoje ljudi, a društveno se afirmira posredovanjem određene religije ili države, ono što nazivamo crkveni odnosno građanski brak. Međutim, s obzirom na zastupljenost u zapadnim zemljama monogamija nije jedini oblik bračne zajednice. *Poligamija* koju dijelimo na *poliandriju* (zajednicu jedne žene s više muškaraca) i mnogo češću *poliginiju* (zajednicu jednog muškarca s više žena) pokazala se zakonski dozvoljenom u većini društava sredinom 20. stoljeća, u poznatom istraživanju Georgea Murdocka iz 1949. (Giddens, 2006). Primjeri poliandrije, unatoč svojoj rijetkosti, mogu se pronaći među nomadskim plemenima Tibetanaca, u Nepal i u nekim dijelovima Indije, dok se jedan od najbližih primjera poliginije nalazi na zapadu. Radi se o vjerskoj zajednici Mormona u Sjevernoj Americi, u kojoj je praksa poliginije postupno opadala ulaskom države Utah (u kojoj nalazimo većinu Mormona) u SAD, gdje je poligamija bila zakonski zabranjena.

2.2 Ulazak u brak

U prošlosti spolno sazrijevanje čovjeka bio je glavni indikator njegove, odnosno njezine spremnosti za ulazak u bračnu zajednicu. Ovisno o kulturi i povijesnom razdoblju egzaktna dob koju se smatralo prikladnom ponešto se mijenjalo. Brak se tada nije sklapao iz romantične ljubavi kao ni iz slobodnog izbora pojedinca, u većini slučajeva patrijarh obitelji ili vođa klana odlučivao je o tome tko će i pod kojim uvjetima ući u brak. Ti faktori rezultirali su time da velika većina populacije uđe u barem jednu bračnu zajednicu tijekom života. Rastave nisu postojale kao takve u današnjem smislu, a brakovi su završavali uglavnom smrću jednog od supružnika. Suvremena situacija u zemljama zapada uvelike je drugačija. “U SAD-u ranih 1960-ih, dob u kojima bi osobe ulazile u brak bila je srazmjerno niska kao i u svakom razvijenom području u svijetu. Nekoliko godina od tada, dob ulaska u prvi brak ubrzano se povećala” (Sweet, 1977:371).

Primjerice, u Hrvatskoj se između 1950. i 2019. prosječna dob ulaska u prvi brak povećala s 21,6 na 28,9 kod žena i s 25,5 na 31,5 kod muškaraca. S druge strane, ukupni broj vjenčanih se smanjio. Broj sklopljenih brakova je u Hrvatskoj pao s 38 tisuća na nešto manje od 20 tisuća u prethodno spomenutom razdoblju. S time da se i broj rastava povećao, tako da danas skoro svaki treći brak završava rastavom dok je nekoć svaki deseti brak završavao na

taj način (o razlozima rastave više će se reći u sljedećem poglavlju). Koristeći se ovim brojkama važno je uzeti u obzir da se prirodni prirast u Hrvatskoj drastično promijenio od sredine dvadesetog stoljeća do 2019. godine, s pozitivnih 48 tisuća na negativnih 15 tisuća. Ta razlika počiva na sve manjem broju rođenih dok se broj umrlih nije znatno mijenjao.

Drugdje u svijetu, dok se dvadeseto stoljeće bližilo svom kraju James A. Sweet (1977) postavio je nekoliko hipoteza pokušavajući objasniti razloge kasnijeg ulaska u brak u zemljama u razvoju. *Prva* hipoteza odnosi se na *marriage squeeze* odnosno pojavu u kojoj dolazi do disbalansa između broja žena i broja muškaraca koji su dostupni za ulazak u brak. Dva tipična rezultata ovog procesa su pojava trajnih samaca i kasnije zatrudnjivanje od onog uobičajenog. Najbolji primjer toga je *baby boom* u SAD-u, “Sredinom 1960-ih velika kohorta žena rođenih 1947. godine bi u pravilu tražila supruge među kohortom nešto starijih muškaraca rođenih prije 1945., ali takvih muškaraca je bilo premalo” (Sweet, 1977:372). *Druga* hipoteza je ona koja se bazira na problematici *ekonomske nesigurnosti*. U razdobljima ekonomske neizvjesnosti pokazalo se da mladi ljudi odgađaju svoj prvi brak, i s time se ekonomska pozicija mladih pokazala kao značajan prediktor stava o braku i vremenu ulaska u prvi brak. Postoji i nešto kompleksniji argument vezan za ekonomski položaj: “Mladi procjenjuju ekonomske uvjete koje ih čekaju u braku naspram onih koje su poznavali kroz svoje odrastanje. Ako je ta procjena relativno povoljna ući će u brak u ranijoj dobi; ako nije odgodit će ulazak u brak” (Sweet, 1977:373). *Treća* hipoteza odnosi se na unaprjeđivanje i širu dostupnost kontracepcijskih sredstava te mogućnosti pobačaja. Prije svega, njihovo unaprjeđivanje dovelo je do smanjenja brakova primoranih predbračnom trudnoćom. *Četvrta* su sve veća dostupnost visokog obrazovanja mladim ženama te njihovo dulje zadržavanje u obrazovnom sustavu, koje korelira s njihovom kasnijom udajom. Visoko obrazovane žene udaju se kasnije od onih sa srednjoškolskim obrazovanjem. *Peta* hipoteza podrazumijeva poziciju na tržištu rada, točnije područja koja pružaju više prilika i nude veće prihode za mlade žene koreliraju s njihovim kasnijim ulaskom u brak. *Šesta* se odnosi na promjene u ideologiji u prethodno opisanim uvjetima. Ženski pokreti prenose poruku o samodostatnosti žene i njenog životnog zadovoljstva u odsustvu tradicionalnih međuovisnih bračnih struktura. Posljednja, *sedma* hipoteza, prikazuje sve veći broj slučajeva kohabitacije kao alternative braku. Statistika ukazuje na pozitivan trend mladih ljudi koji žive zajedno van bračnog odnosa, također se pokazalo da velik broj osoba koje žive u kohabitaciji zapravo čine muškarci i žene u zreloj dobi. Međutim, pretpostavivši da su dvoje mladih ljudi odlučili ući u bračnu zajednicu, opstanak njihovog braka u suvremenom svijetu sve je upitniji.

2.3 Rastava i bračna stabilnost

U postindustrijskom zapadu dolazi do rastućeg trenda jedne od najvećih prijetnji stabilnoj obiteljskoj strukturi, a to je *rastava*. Mogućnost rastave braka uvjetovana je prije svega *moresima* šire zajednice i zakona određenog područja. Pitanje je stoga sljedeće: u kakvim uvjetima dolazi do visokih stopa rastave poput današnjih? Uzroci bračne nestabilnosti su mješavina ekonomskih, kulturnih i političkih promjena, od kojih svaka može znatno utjecati na preustrojavanje institucije braka. Ako je više njih u tom utjecaju povezano, ideja dugotrajnog stabilnog braka u srži je potresena (Davis i Grossbard-Shechtman, 1985). “Bilo da ih nazivamo razvoj, industrijalizacija, modernizacija, ili neka njihova grupna varijanta, konglomeracija faktora koji označavaju strukturalnu kompleksnost i visok standard življenja često je bila u fokusu objašnjenja trans-kulturalnih promjena u bračnoj stabilnosti. Mnogi su povezivali modernizaciju s obiteljskim promjenama i dezorganizacijom, te sa smanjenjem obiteljskih funkcija. Dokazi diljem svijeta, s malo iznimaka, ukazuju na povećanje remećenja obitelji s povećanom industrijalizacijom i urbanizacijom. Nekoliko procesa je na djelu. Procesi društvenog razvoja smanjuju ekonomsku međuovisnost bračnog para jer čvrsta obitelj nije nužna za preživljavanje u postindustrijskom društvu. Ogburnovim riječima, tradicionalna ekonomska, obrazovna, zaštitnička, reproduktivna, rekreacijska i religijska funkcija obitelji postala je podijeljena ili je potpuno preuzeta od strane drugih institucija unutar socijalne strukture. Socioekonomski razvojni proces izaziva ideološke i vrijednosne promjene koje mogu utjecati na obiteljsku stabilnost. Moderni brak temeljen na ljubavi i osjećajima možda je nestabilniji od onog temeljenog na socioekonomskim i drugim potrebama” (Trent i South, 1989:392).

Iz gore navedenog citata primjećuje se, između ostalog, da se pod utjecajem brojnih socioekonomskih čimbenika pojavljuju određene promjene vrijednosti koje se pripisuju braku. S promjenom vrijednosti dolazi i do promjene u očekivanjima po pitanju braka kao i po pitanju izbora supružnika, “Mnogi učenjaci koji su se posvetili izučavanju problema, smatraju da je rastava neizbježan nusprodukt bračnog sustava koji stavlja visoku premiju na slobodan izbor i koji cijeni emocionalno zadovoljstvo prije svega (Furstenberg Jr., 1990:380). Time stabilnost braka pada u drugi plan jer njegova održivost više nije nužna u odnosu na zahtjeve društva. Osobna uvjerenja, želje i potrebe pojedinca su u prvom planu, stoga brak sve češće postaje jedno od sredstava njihovog ispunjenja. Dolazi do svojevrsne utrke za dostignućem sve višeg standarda življenja, a brak kao struktura postaje jedan od integralnih faktora te utrke. Veliku ulogu u tome hoće li u slučaju nezadovoljstva brakom on opstati ima status osobe koji pozitivno korelira s vjerojatnošću rastave (Trent i South, 1989). S obzirom

na čimbenik statusa (o kojem će biti više rečeno u sljedećem poglavlju), može se zaključiti da su muškarci i žene koji su obrazovno i/ili po pitanju prihoda niže na socioekonomskoj ljestvici više opterećeni potrebom da brak opstane, upravo zbog njihove ekonomske međuovisnosti.

S druge strane, na tržištu potencijalnih bračnih partnera izraženo je pravilo ponude i potražnje. *Sex ratio* ili udio određenog spola u društvu³ korelira sa stopama rastave, odnosno ako postoji manji broj muškaraca nego žena muškarci će biti više cijenjeni i u većoj potražnji, kako u ulozi muža tako i ulozi oca. Isto vrijedi i u slučaju da je broj žena manji od broja muškaraca. Na rastavu svakako utječe i religijska pripadnost osobe. Primjerice, rimokatolička crkva je povijesno u potpunosti zabranjivala rastavu, dok su pretežno muslimanske nacije tradicionalno bile popustljivije prema ideji rastave, barem po pitanju muškaraca (Trent i South, 1989). Premda je važno naglasiti, kada govorimo o korelaciji između religije i rastave ne možemo nikako zanemariti da taj međudnos uvelike ovisi od društva do društva te da rezultati nisu svugdje jednaki. Svi ranije navedeni faktori posredno i neposredno utječu na vrlo važan demografski pojam pomoću kojeg se mogu izvesti daljnji zaključci o suvremenom obiteljskom sastavu tj. fertilitet.

3. Fertilitet

Fertilitet podrazumijeva broj rođene djece, odnosno koliko se djece rodi u zbilji, nezvezano za druge faktore koji utječu na broj rođenih (Turner, 2006). Balbo, Billari i Mills (2013) razlažu fertilitet na dvije komponente, to su *tempo* i *quantum*. *Tempo* je, u ovom slučaju, vrijeme rađanja djeteta, dok se termin *quantum* odnosi na ukupan broj rođene djece. U nastavku izložit će se čimbenici koji utječu na te dvije komponente fertiliteta koristeći se istraživanjem Balba i suradnika te autora čija istraživanja oni navode.

Promjene u partnerskim odnosima krajem 20. i početkom 21. stoljeća u razvijenim društvima povezuju se s odgađanjem roditeljstva, na što je ukazao velik broj znanstvenih istraživanja. Sve je učestalija pojava u kojoj osoba kroz život ima veći broj partnera dok traži “onog pravog”, odnosno osobu s kojom želi ući u brak i donijeti na svijet prvo dijete, kao i povišeni trend kohabitacija nevjenčanih parova koji rezultiraju odgađanjem ulaska u brak. Unatoč tome što minimalan broj djece za održavanje populacije iznosi 2.1 djece po ženi, broj djece u zadnjim desetljećima 20. stoljeća bliži je rasponu od 1.5 do 1.1 (Balbo, Billari i Mills, 2013). Prema tome zaključuje se da je opadanje fertiliteta karakteristično za većinu zapadnih

³ *Sex ratio* izravno utječe na ranije navedni koncept *marriage squeeze*

zemalja, neki od razloga prethodno su navedeni, ali ti uzroci unatoč tome što ukazuju na to kako utječu na fertilitet, ne objašnjavaju svoju pojavu kao takvu. Zašto dolazi do odgađanja braka? Zašto osobe biraju živjeti zajedno kao nevjenčani partneri?

Započet će se sa statusom partnerstva. Partneri koji nisu u stabilnom odnosu su statistički manje skloni planiranju djeteta. Premda se razlozi nezadovoljstva partnerstvom mogu razlikovati, većinom se radi o nestabilnosti odnosa koji onda utječe na njegove buduće izgleda. Nadalje, ta nestabilnost korelira sa smanjenom učestalosti spolnih odnosa među partnerima, što smanjuje šansu začeća. Možda se dijete u suvremenom zapadu smatra velikim troškom i obavezom, na koju partneri ne žele pristati ako nemaju povjerenje jedno u drugo. Međutim, postoje i istraživanja koja prikazuju obrnutu sliku. Primjerice, da nestabilnost u partnerstvu ili u braku dovodi do odluke o rađanju djeteta kao sredstva smanjenja te nestabilnosti. U tom slučaju dijete služi kao mehanizam održavanja obiteljske kohezije i solidarnosti (Balbo, Billari i Mills, 2013). Koliko se ta ideja uspješno manifestira u praksi sasvim je drugo pitanje, ali kao motivacijski faktor za stvaranje djeteta ima svoju ulogu. Iz prethodno navedenog može se zaključiti da je odnos između partnera i/ili supružnika važan čimbenik u odluci rađanja djeteta te broju djece koju partneri imaju, odnosno za fertilitetnu motivaciju, te za fertilitet u praksi. Sljedeći važni faktori su podjela rada između partnera i socioekonomski prediktori fertiliteta.

3.1 Podjela rada

Podjela rada unutar kućanstva također ima značajan utjecaj na fertilitet. Primjerice, *rodna teorija fertiliteta* koja tvrdi da je niska stopa fertiliteta uzrokovana rodnom nejednakostima u obiteljski orijentiranim socijalnim institucijama. Nadalje, autori poput Esping-Andersena vide nisku fertilitet kao posljedicu nepotpune transformacije ženskih uloga (Balbo, Billari i Mills, 2013). Iz ovoga se može zaključiti da postoje povijesno inherentni konflikti između rada izvan kućanstva i rada u kućanstvu. Žene su suočene s balansiranjem ideje majčinstva i ideje građenja karijere. Zbog te opterećenosti i sve šireg spektra različitih mogućnosti, žene uzimaju više vremena za odluku čemu se, i koliko, žele posvetiti. Iz toga proizlazi i ranije spomenuto odgađanje braka. S druge strane, od muškaraca se sve više traži da sudjeluju u poslovima unutar kućanstva, bilo da se radi o održavanju doma ili onih vezanih za brigu o djetetu. S obzirom na povijesnu uvjetovanost muškarca da te stvari prepušta drugim članovima kućanstva dolazi do preispitivanja njegove uloge i sposobnosti. Time muškarci, kao i žene, počinju skeptično promatrati ideju braka što i s njihove strane dovodi do njegovog odgađanja. Pokazalo se da je vjerojatnost odluke o rađanju

drugog djeteta veći u obiteljima s izrazito visokom rodnom jednakosti kao i u onima u kojima je ta jednakost vrlo malena, odnosno u kućanstvima gdje je podjela rada na temelju rodnih uloga skoro potpuna. U istraživanjima provedenim početkom 21. stoljeća u Italiji i Španjolskoj pokazalo se da sve veća jednakost u zaposlenosti među partnerima vodi ka većoj jednakosti u kućanskim poslovima, što je povoljno utjecalo na rađanje drugog djeteta. Naspram tih istraživanja, ono provedeno u Nizozemskoj i Italiji pokazuje obrnuti trend napretka prema rađanju drugog djeteta. Uočeno je da nejednaka podjela kućanskih poslova snažno utječe na ženino planiranje drugog djeteta zbog izrazite opterećenosti koja bi iz takve odluke proizišla. Efekt je bio najizraženiji kod žena zaposlenih na puno radno vrijeme (Balbo, Billari i Mills, 2013). To potvrđuje Esping-Andersenovu teoriju nepotpune transformacije uloga. Suvremeno prilagođena, rodno egalitarna kućanstva kao i ona tradicionalnija rodno nejednaka u prosjeku imaju više djece od onih kućanstava koja se nalaze u transformacijskoj fazi rodne jednakosti.

3.2 Socioekonomski čimbenici

“Socioekonomske teorije fertilitetne motivacije drže da je smanjenje motivacije za rađanjem djece posljedica povezanoga tereta roditeljstva u ekonomski razvijenim društvima i to zbog povezanih ekonomskih opterećenja, ženine zaposlenosti, radne preopterećenosti obaju partnera i prelijevanja obveza izvan kuće na dužnosti u kući, nerazmjerne opterećenosti žene roditeljskom ulogom, što sve dovodi do percepcije rađanja djece kao žrtve, osobito za ženu, žrtve koja se nastoji izbjeći ili bar odgoditi” (Obradović, J i Obradović, M, 2000:658). Postoji i drugi pogled na uzroke fertilitetne motivacije. *Model socijalizacije za fertilitet* koji su razvili Fox i sur. pristupa fertilitetu kroz promatranje individualnih procesa socijalizacije i načina kojim te vrijednosti utječu na fertilitetno ponašanje. To su vrijednosti poput velike ili male obitelji, kolektivizma, ideje međugeneracijske bliskosti i pomaganja. Osim vrijednosti velik utjecaj imaju i širi društveni čimbenici, poput gospodarske situacije, društvene sigurnosti i mira, obiteljske politike, religije, etničkog sastava i drugi (Obradović, J i Obradović, M, 2000).

Socioekonomski uvjeti pojedinca također utječu na komponente fertiliteta, odnosno na *tempo* i *quantum*. *Teorija ekonomije obitelji* koju vezujemo za Beckera ukazuje nam da roditelji na individualnoj razini dobivaju osjećaj zadovoljstva odgajajući djecu. S obzirom na taj interni, individualni osjećaj zadovoljstva i činjenicu da uzdržavanje djece u suvremenim zapadnim zemljama iziskuje dosta novca, pojavljuje se svojevrsno “vaganje” između koristi i troška. Djeca se u urbaniziranim i razvijenim društvima sve duže zadržavaju u obrazovnom

sustavu, a pošto sami nemaju nikakve prihode sav trošak njihovog uzdržavanja pada na roditelje. U sljedećem poglavlju će se više govoriti o željenom i ostvarenom broju djece, a za sada je važno naglasiti da je gotovo u svim razvijenim društvima željeni broj djece u prosjeku znatno manji od onog ostvarenog. Iz toga se primjećuje da unatoč osobnim željama pojedinca rezultati zbog okolnih uvjeta daleko variraju od željenih (Obradović, J i Obradović, M, 2000).

Balbo, Billari i Mills (2013) prilaze problematici odnosa prihoda i broja djece koristeći se dvama pristupima. Prvi je kompromis između kvalitete i kvantitete. Argumentacija tog pristupa odnosi se na ideju da povećanje u prihodima može voditi ka ostvarenom manjem broju djece, “roditelji s većim od prosječnog prihoda cijene kvalitetu⁴ djetetovog života, ali fokusiranje na veću kvalitetu povisuje troškove uzdržavanja i odgajanja djeteta, s time potencijalno smanjujući fertilitet” (Balbo, Billari i Mills, 2013:8). Drugi pristup ukazuje na oportune troškove odgajanja djeteta, posebno u slučaju žena, odnosno majki. Odgoj djeteta zahtijeva prisustvo majke, posebno u vrlo ranom periodu djetetovog života. Provedena su istraživanja koja ukazuju na utjecaj majčinstva na ženinu karijeru i prihode. Sljedeći citat odnosi se na hipotetsku situaciju koja prikazuje što žena može karijerno postići u odnosu na godinu dana koje je provela brinući se o djetetu, “godina odgođenog majčinstva povećala je ženine prihode za 9%, iskustvo na random mjestu za 6% i prosječnu plaću za 3%” (Balbo, Billari i Mills, 2013:8). Nadalje, teorija ekonomske nesigurnosti ukazuje na povijesnu povezanost perioda opće ekonomske nesigurnosti i nezaposlenosti s opadanjem sklapanja novih brakova i rađanja djece.

Nasuprot tome, Kreyenfeldovo istraživanje prikazuje drugačije rezultate: objektivna ekonomska nesigurnost, kao i subjektivna percepcija nesigurnosti nemaju velik učinak na odgodu roditeljstva kada se u obzir uzme razina obrazovanja roditelja. Obrazovanje se u tom slučaju smatra dominantnim faktorom. Tako autor postavlja tezu koja govori da se žene ovisno o stupnju obrazovanja prilagođavaju ekonomskim uvjetima, na način da žene s nižim obrazovanjem preuzimaju ulogu majke dok visokoobrazovane žene odgađaju majčinstvo. Rezultati suvremenih istraživanja u kojima se obrazovanje pokušava povezati s fertilitetom variraju s novijim dokazima koji pokazuju da ne postoji velika povezanost između obrazovanja i fertiliteta (Balbo, Billari i Mills, 2013).

⁴ Kvaliteta djetetovog života u smislu brige o njegovom razvoju i potrebama

4. Djeca i roditeljstvo

Prethodno su navedeni mogući razlozi pada fertiliteta u razvijenim društvima. Ostaje za razmotriti kako se u suvremenom društvu gleda na djecu i koncept roditeljstva kao takav. Blagojević Hughson (2014) predlaže da se problemu fertiliteta treba pristupiti preko roditeljstva. Željeni broj djece uvijek se na reprezentativnoj razini razlikuje od ostvarenog. U prošlosti roditelji su prije svega bili ograničeni prokreacijskim sposobnostima, dakle, s dobi, zdravljem i uračunatim vremenom gravidnosti. Djeca su nekad predstavljala sredstvo akumuliranja kapitala i održavanja obiteljske kohezije, iako im se ta uloga danas mijenja. Umjesto sredstva akumuliranja oni postaju središte ulaganja obiteljskog kapitala, s time da roditelji zauzvrat ne traže povrat uloženog (Črpić i Koračević, 2000). “Odluka o rađanju djeteta jedna je od nekoliko odluka vezanih za alokaciju resursa koje par donosi. Implicira se nepovratna predanost nizu troškova tijekom dugog vremenskog perioda. Glavna razlika između djeteta i konzumnog dobra, je ta da jednom kada dijete dođe na svijet, nema pribjegavanja ka tržištu preprodaje” (Turchi, 1975:44). To je znatna promjena koja se odvila u povijesno vrlo kratkom razdoblju. Kao što se ranije pokazalo, promjena u ulozi djeteta u odnosu na obitelj, implicira da će ostvareni broj djece varirati.

4.1 Broj djece

Od 1960. godine do početka 21. stoljeća demografska slika srednje Europe uvelike se izmijenila na što ukazuje broj novosklopljenih brakova, broj rastava, te veliki pad broja novorođene djece. Primjerice, u Slovačkoj 1960. godine ukupan fertilitet iznosio je 3.04 djeteta po obitelji, manje od dvadeset godina kasnije, godine 1997. taj broj je iznosio 1,43 djeteta. To je znatan pad od preko 50%. U Poljskoj je u istom razdoblju broj djece pao s 2.98 na 1.51 po obitelji. U Italiji s 2.37 na 1.22, a u Hrvatskoj s 2.20 na 1.69. Hrvatska je u tom periodu imala manji pad od većine ostalih zemalja srednje Europe, unatoč tome, može se primijetiti da je broj novorođene djece ipak pao ispod 2.1, odnosno broja nužnog za održavanje populacije (Obradović, J i Obradović, M, 2000).

Črpić i Koračević (2000) donose pregled istraživanja iz 1999. u kojem je izmjeren željeni broj djece u odnosu na ostvareni kod hrvatskih građana. Rezultati istraživanja pokazali su da je ostvareni broj djece po ispitaniku (1,28) duplo manji od onog željenog (2,7). U istom istraživanju pokazalo se da ostvaren broj djece među ispitanicima najviše smanjuje dobna skupina između 18 i 28 godina. Nadalje, u istraživanju rezultati koji govore o broju djece u odnosu na stabilnost partnerstva, potvrđuju ranije predstavljenu ideju u kojoj partneri u stabilnijim vezama imaju više djece. Rezultati prikazuju veći broj djece u stabilnom partnerstvima neovisno o egzaktnom ostvarenom broju, a najveća razlika se pojavljuje po

pitanju onih koji nemaju dijete. Samo 17,4% partnera u stabilnim vezama nema dijete, dok u nestabilnim vezama taj postotak iznosi čak 66,1. Primijećena je i uloga religioznosti u životu, tako da hrvatski građani kojima je Bog važniji u životu, koji se češće mole i koji redovno pohađaju misu imaju u prosjeku više djece. U susjednoj Srbiji, između 2006. i 2012. Udio osoba koje su braku i imaju djecu smanjio se s 51% žena i 42% muškaraca, na 42% žena i 39% muškaraca. U istom vremenskom razdoblju broj muškaraca između 20 i 50 godina koji nemaju djece porastao je s 45 na 50%, a broj žena iste dobi s 32 na 40%. Zanimljiva je i dobna skupina između 20 i 29 godina, među kojima čak 44% muškaraca te 26% žena te dobi nema ni jedno dijete (Blagojević Hughson, 2014). King i Morgan (2001) zaključuju da niska stopa fertiliteta nije neizbježna posljedica ekonomskog razvoja. Sa sigurnošću se može konstatirati da je došlo do opadanja racionalnih argumenata za održavanje velikih obitelji, međutim, sve više je razloga koji podupiru manje obitelji i manji broj djece. Umjesto daljnjeg opadanja stope fertiliteta može se pretpostaviti da će se stopa fertiliteta ubrzo stabilizirati i da će demografska slika manjih obitelji ojačati.

4.2 Roditeljstvo

Uloge muškarca i žene, odnosno uloge oca i majke znatno su se promijenile na zapadu. Tradicionalne koncepcije braka i povijesni utjecaj patrijarhata daleko je od zaboravljenog. Međutim, trenutna društvena situacija ima konvergentni učinak na tradicionalne muške i ženske uloge. U domaćinstvu otac sve više radi na obavljanju kućanskih poslova i preuzima veću brigu o dječjim potrebama. S druge strane, žene se sve više zapošljavaju na puno radno vrijeme i to na sve bolje plaćenim radnim mjestima. Tradicionalne uloge između muškaraca i žena nisu se zamijenile, niti nestale, nego se zapravo postepeno izjednačavaju.

Blagojević Hughson (2014) iznosi nekoliko zanimljivih rezultata vezanih za ovu temu. Na pitanje “Koliko vam je obitelj važna u odnosu na posao?” samo 4% muškaraca i 2% žena je odgovorilo da im je posao važniji. Da su podjednako važni smatra 32% muškaraca i 34% žena, onda (nekad je) čak 84% ispitanica izjavljivalo da roditelji sve trebaju da čine za dijete, to sada izjavljuje 66% ispitanica. Žrtveni model roditeljstva opada s obrazovanjem majki, pa se među najneobrazovanim čak 54% žena “žrtvuje za djecu” naspram 33% onih s visokim obrazovanjem. Po pitanju kućanskih poslova, “Čak 68% muškaraca, po vlastitom priznanju, rijetko ili nikad ne priprema hranu, 65% rijetko ili nikad ne radi na održavanju stana, a 78% rijetko ili nikad ne pere i ne pegla odjeću. Od svih muškaraca koji su u partnerskom odnosu čak 80% je zadovoljno podjelom poslova, dok je samo 35% žena

zadovoljno partnerovim sudjelovanjem” (Blagojević Hughson, 2014:395). Promatrajući ove rezultate evidentno je da su barem na Balkanu rodne uloge i dalje vrlo tradicionalne, te se primjećuje sporost njihove konvergencije, kao i otpor na koji nailaze u tom procesu. Postoji vremenska razlika između usvajanja ideologije i njenog primjenjivanja u praksu.

Zaključno, može se konstatirati da su kroz zadnjih pedesetak godina ipak primijećene razlike u roditeljstvu i odnosima unutar kućanstva. Roditelji danas, u odnosu na sredinu dvadesetog stoljeća, provode puno više vremena sa svojom djecom i puno više u njih ulažu. Također su mnogo oprezniji po pitanju izbora bračnog partnera te po pitanju dovođenja djeteta na svijet. U prosjeku muškarci rade više kućanskih poslova nego nekoć, a žene ga rade manje. Sličan obrat događa se na radnom mjestu, gdje žene ulaze na tržište rada u većoj mjeri nego ranije, te su za taj rad bolje plaćene. Ta je tranzicija najbrža među onima koji nisu vrijednosno tradicionalni orijentirani, koji su višeg stupnja obrazovanja, koji imaju veće prihode, kao i među onima koji su manje religiozni (Parker i Wang, 2013).

4.3 Tranzicija

Suvremena obiteljska svakodnevnica bila bi nepojmljiva i neprihvatljiva po standardima 19. stoljeća. Društvene norme i opća društvena paradigma tog vremena ne bi omogućavala održavanje suvremenog braka kakvim ga shvaćamo danas. Unatoč tome, upravo se iz takvih uvjeta postepeno razvijala nova ideološka slika braka i obitelji. Uzroci te ideološke promjene nisu nam neposredno shvatljivi, nove norme i vrijednosti čine se dovoljno odvojene od okoline u kojoj nastaju da se doimaju kao zasebni entitet (Ruggles, 2012). Međutim, primjećujemo one makro ideološke promjene u tranzitnoj fazi. “Tranzicija roditeljstva od tradicionalnog ka modernom, pa i postmodernom modelu roditeljstva, koja se sa svim svojim proturječnostima i ambivalentnostima, počela odigravati, pružajući mogućnost oslobađanja bar nekih budućih generacija od prinuda kolektiva, zaustavljena je. Roditeljstvo kao individualizirano, svjesno vrijednosti altruizma, kao kultura življenja, kao potreba za samorazvojem, kao veliko pomicanje od uloge ka emociji, od konformizma ka osobnom izboru, ustuknulo je pred roditeljstvom kao tradicionalnom normom, kao dugu prema naciji, kao tegobnoj žrtvi, kao ne refleksivnoj aktivnosti usmjerenoj na preživljavanje” (Blagojević Hughson, 2014:390-391). Prethodni citat odnosi se na sustav vrijednosti i njegove promjene, s time da je autorica primijetila da je proces ideološke tranzicije u Srbiji naišao na veliki otpor i postepenu regresiju u tradicionalnost. Do promjena u obiteljskoj strukturi i opadanja patrijarhalne ideologije ne bi došlo bez masivnih strukturalnih promjena koje su se pojavile s industrijskom revolucijom, a pojavljuje se sve više naznaka koje upućuju

da je obiteljska tranzicija proces s globalnim dosezima. Posljedice tranzicije mogu se sve izraženije primijetiti u istočnim i južnim zemljama Europe kao i razvijenijim zemljama istočne Azije: bilo da se radi o opadanju broja produženih obitelji, povišenim stopama rastave, sve učestalijih kohabitacija i smanjenom broju novih brakova. S druge strane kod zemalja u razvoju situacija je nešto kompliciranija jer se u njima pojavljuju naznake tranzicije, ali i čvrsti indikatori tradicionalnosti, te patrijarhat ostaje vrlo izražen u većini tih zemalja (Ruggles, 2012).

5. Zaključak

Prethodno iznesena istraživanja ukazuju na to da je u posljednjih stotinjak godina obiteljska struktura prošla kroz korjenite promjene. Srž tih promjena leži u činjenici da održivost obitelji i braka više nije nužna u odnosu na suvremene zahtjeve društva. Među najistaknutijim čimbenicima političke prirode je razvoj ženskih i dječjih prava te promjene u zakonu po pitanju braka i rastave. Glavni socioekonomski čimbenici su ekonomska neizvjesnost, izjednačavanje žena i muškaraca na tržištu rada te veća dostupnost visokog obrazovanja mladim ženama. Nadalje, napreci u medicini smanjili su postotak neželjenih trudnoća i brakova koji su iz njih proizlazili. Uz to se povezuje i smanjenje društvenog pritiska na mlade osobe po pitanju započinjanja obitelji i rađanja djece, posebno ako se uzme u obzir rastući trend alternativa braku. Promjene u ideologiji su također imale znatan učinak, najviše u kontekstu ženinog odlučivanja na brak i majčinstvo.

S druge strane, u transformacijskoj fazi primjećuje se i konvergencija rodni uloga, odnosno dolazi do sve veće egalitarnosti u dužnostima između muškarca i žene. Isto tako, uloga djece u obitelji se promijenila, od toga da su sredstva akumuliranja kapitala oni postaju središte njegova ulaganja. Obitelji u razvijenim društvima broje manje članova nego ikada prije. Sve prethodno navedeno dovelo je pada broja rođene djece (pada fertiliteta), a u nekim je društvima taj broj pao daleko ispod potrebnog za održavanje populacije. Važno je naglasiti da se u istraživanjima pokazalo da je željeni broj djece često mnogo veći od ostvarenog, što ukazuje da ideja roditeljstva ostaje snažna i u suvremenim društvima. S obzirom na stav mladih ljudi o roditeljstvu i želji za djecom, te s obzirom na drastičan pad fertiliteta naredna istraživanja trebala bi daljnje razmotriti učinkovite metode za podizanje broja rođenih i za stabiliziranje ideje manjih obitelji.

Literatura:

Balbo, Nicoletta, Billari Francesco C., i Mills, Melinda (2013). „Fertility in Advanced Societies: A Review of Research”, *European Journal of Population*, 29 (1):1–38. <http://www.jstor.org/stable/42636100>.

Blagojević Hughson, Marina (2014). “Transformacija roditeljstva: Poluperiferijska perspektiva”, *Sociologija*, 56 (4):384-401

Črpić, Gordan i Koračević, Karlo (2000). “Stavovi hrvatskih građana prema djeci”. *BS*, 70 (2):343-357

Davis, Kingsley i Grossbard-Shechtman, Shoshana (1985). *Contemporary marriage: comparative perspectives on a changing institution*. New York: Russell Sage Foundation.

Furstenberg, Frank F. (1990). „Divorce and the American Family.” *Annual Review of Sociology*, 16:379–403. <http://www.jstor.org/stable/2083275>

Giddens, Anthony (2006). *Sociology: 5th edition*. Cambridge: Polity press.

King Berkowitz, Rosalind i Morgan, Philip S. (2001). “Why have children in the 21st Century? Biological Predisposition, Social Coercion, Rational Choice”, *European Journal of Population*, 17: 3-20.

Obradović, Josip i Obradović-Čudina, Mira (2000). “Korelati i odrednice broja djece u obitelji”, *Druš.Istraž.Zagreb*, 10 (4-5): 655-683

Parker, Kim i Wang, Wendy (2013). “Modern parenthood: Roles of Moms and Dads Converge as They Balance Work and Family”, *Pew Research* <https://www.pewresearch.org/social-trends/2013/03/14/modern-parenthood-roles-of-moms-and-dads-converge-as-they-balance-work-and-family/>

Ostroški, Ljiljana (ur.) (2021). „Žene i muškarci u Hrvatskoj 2021.“, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, Ilica 3, p. p. 80.

Ruggles, Steven (2012). „The Future of Historical Family Demography“, *Annual Review of Sociology*, 38: 423–441. <http://www.jstor.org/stable/23254603>

Sweet, James A. (1977). „Demography and the Family“, *Annual Review of Sociology*, 3: 363-405. <http://www.jstor.org/stable/2945941>

Trent, Katherine, i South, Scott J. (1989) . „Structural Determinants of the Divorce Rate: A Cross-Societal Analysis“, *Journal of Marriage and Family*, 51 (2):391–404. <https://doi.org/10.2307/352502>.

Turchi, Boone (1975). *The demand for children: The economics of fertility in the United States*. Cambridge: Ballinger Publishing Company.

Turner, Bryan S. (2006). *The Cambridge dictionary od sociology*. New York: Cambridge University Press.